

stb.) közösen kell megoldani. Ezt kell elősegíteni az oktatás globális tendenciáinak erősítésével, s „világpolgárok” nevelésével, akik a globális összefüggésekben képesek gondolkodni, s önállóan cselekedni, ill. aktívan részt vesznek a közösséget érintő döntések meghozatalában.

Kozma Tamás is a fentieket támasztja alá zárszavában. Megítélése szerint lehetnek bár az etnocentrizmusnak pozitív funkciói a csoportkohézió, a csoportidentitás megerősítése, vagy a külső hatalmi fenyegetés, befolyásolási törekvés leküzdésében, az etnocentrizmus mégis patológikus jelenség; politikai és pszichológiai szempontból egyaránt, amelyre a legjobb terápia az oktatás lehet, amely az etnocentrizmus múltközpontú beállítódásával szemben egy, az emberiség jövőjére orientált, alternatív csoportidentitás kialakításában játszhat döntő szerepet. Amely talán megvalósítható, talán illúzió, de mindenképpen fontos, továbbbájtandó üzenet.

(Schleicher, Klaus & Kozma, Tamas (eds.) *Ethnocentrism in education. Frankfurt am Main, Verlag Peter Lang, 1992.*)

Imre Anna

BEFEJEZŐDÖTT AZ INTEGRÁCIÓ?

Korunkban tanúi lehetünk a „nemzetállam”-mítosz összeomlásának. Paradox módon a különböző nemzetállamok fejlődéséből adódó modernizáció (urbanizáció, iparosítás, a termelés fokozott növelése, ismeretek bővülése) következtében állt elő az a helyzet, melyben magának a nemzetállamnak, mint olyannak, a konfliktusok kezelésében elért sikere vezetett a mítosz gyengüléséhez. Ez a jelenség eddig nem tapasztalt módon hozta egymáshoz közelebb a különböző etnikumú csoportokat mind földrajzi, mind szellemi értelemben.

A nemzetállamról, mint az említett konfliktusok kezelésére az európai politikai kultúrában létrejött intézmények összességéről bebizonyosodott, hogy ma már képtelen ellátni feladatát, s minthogy ezek a feszültségek kezelhetetlenek kizárólag a „restvériség” jelszavának alapján, elkerülhetetlennek látszik egy olyan új intézményrendszer sürgős kialakítása, ami betölti a nemzetállam mítoszának összeomlásával keletkezett űrt.

Az említett intézményi rendszer egyik eleme az oktatás, amit azonban túlságosan gyakran tekintenek a társadalmi problémák átfogó megoldása egyetlen gyógyírjának. Ez a felfogás természetesen nem helytálló, hiszen önmagában – a társadalom-

politika, gazdaságpolitika, lakáspolitikai, munkaerő-politika stb. nélkül – képtelen megszüntetni az értékek jelenlegi válságát.

Az intézményesített oktatásnak három fő szerepe van a modern ipari országokban: 1. a képzés eszköze; 2. a demokratizálódás eszköze; és az egyéni fejlődés és az értékek létrehozásának eszköze. Az említett társadalmakban, melyeket a fokozott munkamegosztás és szakosodás jellemez, az oktatás a társadalom gazdasági fejlődésének egyik feltevétele, s mint ilyen, szerepe jóval túlmutat egy kötelező nemzeti tananyag átadásán. Mindezekből adódóan több okból is szükség van az oktatás szerepkörének bővítésére. Itt az ideje, hogy az aláíró országokban a gyakorlatban is megvalósítsák a *Gyermeki Jogok Chartája* 29.d. cikkelyében foglaltakat, miszerint az oktatás célja, hogy „felkészítse a gyermekeket a felelősségteljes életre egy szabad társadalomban, a megértés, a béke, a tolerancia, a nemek egyenlősége, a népek, a különböző etnikai, nemzeti és vallási csoportok közötti barátság szellemében.”

Sok energiát igényel, hogy az olyan oktatás, ami kiáll az emberi jogok, a demokratikus elvek és – hivatalosan legalábbis – a kölcsönös megértés mellett, értéként jelenjen meg. E cél elérése érdekében tehát nagyon fontos – különösen a nem egyházi iskolákban – azon elsődleges fontosságú etikai és kulturális értékek megfogalmazása, melyeknek az oktató-nevelő munka előterében kell állniuk. Az egyén magatartási, viselkedési formái a társadalmi környezettel való kölcsönös érintkezésének eredményei. Az iskola azonban csak kis része ennek a társadalmi környezetnek. Ennél sokkal fontosabb a társadalom egésze, aminek az „állam” az egyik alapvető intézménye. Három olyan, a pluralista társadalom megalapozásához elengedhetetlenül szükséges elsődleges összetársadalmi érték fogalmazható meg, melyek terjesztését az oktatás feladatának tekintik: 1. az emberek egymáshoz való viszonya (egyének, csoportok és nemzetek szintjén); az emberek és a kultúra kapcsolata (ideértve a tudományt és technológiát is); és az emberek természethez való viszonya.

Egy bizonyos politikai kultúrára alapuló összetársadalmi értékek olyan oktatási folyamatot feltételeznek, ami biztosítja, hogy minden csoport és polgár tudatában legyen a modern társadalmak összetettségének, azaz, az iskolának komoly szerepe lehet abban, hogy a gyermekeket képessé tegye az állampolgári politikai kultúrában való részvétellel.

Pedagógiai szerepe mellett az iskolának egyéb, intézményi funkciói is vannak. Biztosítania kell

egy stabil környezetet a gyermekek számára, ahol ők úgy érzik, elfogadják őket ahelyett, hogy fenyegetnék, megaláznák, visszautasítanak vagy kizsákmányolnák; egy olyan környezetet is, ahol a valódi kérdésekkel foglalkoznak, ahol nem szakadnak el a gyermekek mindennapi életétől; olyat továbbá, ahol a gyermekek az ott tanított etikai alapelvek szerint tanulhatnak; végül olyan környezetet, ahol minden gyermeknek azonos esélye van az iskolai követelményeknek megfelelni.

Az 1993. évi Egységes Európa megalakulása, valamint a kereskedelem és az ipar nemzetközi szintűvé válása mellett a "nemzet" fontossága nem csökkent, annak ellenére sem, hogy a különböző társadalmak egyre jelentősebb kölcsönhatásban állnak egymással. A bevándorló helye a társadalomban, különösen ami "hovatartozásukat" illeti, gondot okoz Európában. Így például, mennyi ideig tekintendő bevándorlónak a bevándorló? Úgy érzik-e a bevándorlók már Európában született gyermekei, hogy valóban egy "befogadó" országban élnek? Ha Európa térképét az itt élő etnikumok lebontásában rajzoljuk meg, nyilvánvalóvá válnak az európai államokon belüli nemzetiség-szintű feszültségek, amiket a nyelvek, területek, társadalmi osztályok, család, vallások és hagyományok különbözősége táplál.

A többségben lévő etnikum soraiból kikerülő ilyen-olyan idegengyűlölő csoportok, az ókori Görögorszáig visszanyúló nacionalizmus újjáéledése komolyan veszélybe sodorhatják a közösségen belüli egyéb viszonylatokat. Ezzel kapcsolatban meglehetősen nehéz a tanárok és oktatók feladata, különösen, ha a problémák nincsenek helyesen megfogalmazva, körülírva. A nyugat-európai államokon belül is létező etnikai kisebbségek (lappok Svédországban, skótok, gallok Nagy-Britanniában, bretonok Franciaországban, stb.), a köztük és a többségi nemzet közötti vallási, nyelvi, stb. feszültségek, valamint a Nyugat-Európába a II. világháború után beáramlott "menekültek" összetett problémája felveti a "nemzetiség" fogalma újbóli meghatározásának szükségességét.

Egyetlen kultúrkör sem megmerevedett, végleges állapotú rendszer. Az uralkodó csoportok és az elit elfelejteni látszanak, milyen nagymértékben járult hozzá az összes többi réteg az adott kultúrkör ismeretanyagának összeszedéséhez. Ami a nyugati kultúrát illeti, a "másik" hozzásegítése önmaga szabadon való kifejezéséhez a nyugati emberrel szemben támasztott etikai követelmény.

Az 1990-es évek kihívása ilyen tekintetben, hogy vajon képesek-e Európa társadalmi nemzeti szín-

ten megvalósítani az "azonosságtudatok integrációját", azaz garantálni, hogy a különböző csoportok azonosságtudata és a másikról való ismerete dinamikusan fejlődjön ahelyett, hogy az etnikumokat mozdatlan és változatlan csoportokként az európai társadalmak ranglétrájának alsó fokára szorítsák.

Jobb, ha megismerkedünk a kultúráköziség fogalmával, mivel a holnap társadalmának előrejelzéséhez, jellemzéséhez szükségünk van rá. Mai modern társadalmunkat a gyors változások, mobilitás, nagyfokú társadalmi összetettség, az életmódok sokfélesége, a társadalmon belüli csoportok sokasága, valamint az országok, és kultúrák közötti kapcsolatok, cserék és kommunikáció intenzívebbé válása jellemzi. Visszafordíthatatlan ez a tendencia, aminek következtében az egyének sokkal inkább, mint korábban, számolnia kell azzal, hogy akarata ellenére egy több kultúrájú országban az "övéin" túlmenően másokkal is kommunikálnia kell.

A Nyugat a történelem folyamán – kulturális etnikumközpontúságából kiindulva – kötelezett minden általa leigázott/gyarmatosított népet saját kultúrája feladására és a nyugati átvételére. A jelenlegi, a közösségeket egymással szembeállító erőviszonyok között úgy tűnik, egyesek ismét tartanak a fenti jelenség megismétlődésétől.

Felmerül a kérdés, milyen irányvonal mentén alakulhat ki egy újfajta azonosságtudat. A kultúráközi megközelítés nem jelenti azt, hogy a "másikat" egyszer s mindenkorra különbözősége viszonylatában ítéljük meg, sem azt, hogy kultúráját a sajátunkkal összehasonlítsuk. Sokkal inkább a "visszaegyedítés" folyamatáról van szó, nemcsak az egyes egyének között, hanem társadalmi szinten is. A történelem "népvándorlásainak" és a nemzetek helyzetének elemzése során a bevándorló népességnek felajánlott beilleszkedési feltételek vonatkozásában (gazdasági kizsákmányolás, kulturális elnyomás, politikai diszkrimináció) több, egymással összhangban lévő tendencia figyelhető meg, s bár az említett tényezők különböző fokon jelennek meg az egyes államok tekintetében, általánosságban azonban megkérdőjelezhető az efféle integráció szintje és minősége.

Az integráció problémaköre az alábbi három feszültség-tengely metszéspontjában körvonalazódik ki: a különbözőség és hasonlóság közti feszültség közösségi szinten; az "általános" iránti elkötelezettség és az adott "hovatartozás" közötti feszültség; és az integrációs politika megítélésével kapcsolatos, egyén és közösség közötti feszültség. Következtetésképp levonható, hogy a társadalom in-

tézményes berendezkedésének kell ellátnia az azonosítástudat létrehozására irányuló közvetítői szerepet. Az említett három feszültségi tengely – amely köré szerveződik a bevándorolt népesség “hovatarozása” – kialakulása jelenti azt a bizonytalansági és stratégiai teret, melyen belül változnak a “hovatarozások”. Ezen intézményes berendezkedések egy része inkább a zárt összefüggések oldaláról szervezi a “hovatarozást”. Ez az eset áll fenn például az iskola esetében is.

A kultúrák közti kapcsolatok mindig társadalmi viszonyulások, ebből kifolyólag bizonytalan kimenetelű konfliktusok. Sürgősen el kell oszlatni a nyugat-európai fejlett államok tévhitét, miszerint az 1970-es évek elején elkezdődött gazdasági visszaesés véget vetne az ezen országokba irányuló bevándorlásnak. A bevándorlás, mint jelenség, nem egyszerűen a kontinens gazdasági történetének átmeneti velejárója. A fejlett ipari társadalmak kultúrájának lényegét alkotó összetevők tekintetében nem létezhet teljes integráció, hiszen a társadalmi viszonyok sohasem véglegesen meghatározottak. Ebben a társadalmi környezetben a bevándorlás a társadalom kiszélesítését eredményező jelenség, ami a társadalom jelenlegi vagy régebbi egyensúlyának felborításával a maga módján növeli a feszültségeket. A kultúra, vagy inkább kultúrák, nyilvánvalóan részét képezik azoknak az eszközöknek, melyeket a társadalmi viszonyok újra-alkotásának folyamatában a szereplők bevetnek.

Fentiek következtében a legnagyobb figyelmet az európai “népvándorlás” kulturális összetevőinek kell szentelni.

(*Question de formation. En finir avec l'intégration.* Univ. Catholique de Louvain, 1992.)

Annau Johanna

A KÜLFÖLDÖN ÉLŐK PSZICHOLÓGIÁJA

A kiadvány a szerző háromrészes előadássorozatát tartalmazza, mely az észak-amerikai németnyelvű hívők lelki gondozásában résztvevő szakemberek konferenciáján 1992 nyarán Calgaryban (Kanada) hangzott el.

Christine Hantel-Fraser (1940) Berlinben született, politológiai és pszichológiai tanulmányait Németországban és az Egyesült Államokban végezte. Kutatásaiban többek között a diplomata-életnek az egyénekre és családokra gyakorolt hatásaival foglalkozott. A témában személyesen is érintett, 1968 óta egy kanadai diplomata felesége, így átlag három évente ő is állomáshelyet változtatott. Jelenleg Budapesten él családjával, a Nem-

zetközi Menedzserképző Központ szervezetpszichológiát oktató vendégprofesszora.

Első előadásában saját vizsgálatai alapján (200 fős mintán felvett félig strukturált interjú kanadai külszolgálatban állókkal, valamint számtalan magánbeszélgetés 20 ország külügyi alkalmazottai-val, ill. családtagjaikkal) a diplomata-pálya választásának motívumait, valamint a sajátos életmód (“nemzetközi nomádok”) nehézségeit mutatja be. Néhány életutat részletesen is elemez a szerző. Alaposan taglalja a hazától és a széles anyanyelvi környezettől való megfosztottság következményeit. Párhuzamot von a vizsgálódás alá vett csoport és más idegen környezetben élők (kivándorlók, menekültek, tengerészek) helyzete között. Kiemeli a negatív hatásokat: családok felbomlása, a válásos és az etikai eszmények és elvek elvesztése, nyelvi problémák, kulturális gyökértelenné válás, szociális státus elvesztése, gyakran méltatlan életkörülmények (pl. menekülttáborban) stb.

A második előadás az “úton levő emberek” személyiségvonásaival kapcsolatos legfontosabb pszichológiai megállapításokból emel ki néhányat a szakirodalom alapján mélylélektani és szociálpszichológiai nézőpontból. Különös hangsúlyt kap az áttekintésben C. G. Jung individuáció-elmélete, valamint E. Becker heroizmus-konceptiója és “emberi paradoxona”. Az egészséges ember egy csoport (család, baráti kör, iskolai osztály, munkahelyi közösség, szomszédság, kultúra, nemzet) egyenjogú tagja szeretne lenni, ugyanakkor a tagok között különleges szerepet is szeretne játszani (nagyobb, erősebb, intelligensebb, teherösebb, sikeresebb lenni a többiekénél), szeretne a csoport (legalább egyik) sztárja lenni. Szintézisként A. Maslow humanisztikus pszichológus elméletét mutatja be a szerző, mely szerint a lelki egészséget őt, hierarchikusan elrendezhető alapszükséglet ki-elégítettsége biztosítja (életfenntartás, biztonság, szeretet, elismertség, önmegvalósítás). Az előadás zárásaként részletesen ismerteti a fenti elméleteken alapuló L. Sagan-féle modellt a pszichésen egészséges ember fő jellemzőiről.

A harmadik előadás a külföldön élők lelki gondozásával foglalkozók feladatait tekinti át. Utal arra, hogy számos jelentős pszichológus szerint az érintett emberek legalapvetőbb szüksége, hogy életüknek transzcendentális jelentőséget adjanak. Az Újszövetség több helyét idézve hangsúlyozza a lelki gyógyítás fontosságát a pasztorációs feladatok között. Elengedhetetlennek tartja a szerző, hogy a leendő papok alapos pasztorálpszichológiai ismereteket is szerezzenek, amely segítségével a